

СТАНОВИЩЕ

за присъждане на образователната и научна степен “доктор” в професионално направление 2.1 – Филология, научна специалност “Теория и история на литературата” на **Александър Николаев Феодоров**, редовен докторант към Института за литература при БАН, за дисертацията „**Прагматизъм и литература: навик, норма, метафора**”.

Дисертацията на Александър Феодоров на пръв поглед се гради около две големи теми – прагматизъм и литература, както гласи част от заглавието. Самият прагматизъм е поле за изследване с множество подтеми, а литературата се е разгърнала в три: навик, норма и метафора. Очакването е, че в тези раздели ще се развият тезите. Дисертантът наистина е посветил първата част от труда си на философията на Чарлс Пърс, но и във втората прагматизмът е на фокус – като генеративен модел за извличане на значения от литературата и теориите към нея. Така формалното разделение едновременно е спазено и отречено, доколкото Феодоров стриктно следва основния принцип на прагматизма – да анализира явленията в тяхното осъществяване. Прилагане на инструментариума върху литература почти липсва за сметка на разкриване на литературни форми, развити в самия прагматизъм. Центърът на изследване не се мести от едната към другата област, а се прицелва в тяхната същина – отношението помежду им. Този подход има множество предимства и един недостатък – трудно се различават контурите на двете изследователски области. Дали това е недостатък, е въпрос, който изниква преди прочита на дисертацията.

Изводът след изчитането е изненадващ. Изненадата идва още от заглавието на въстъпителната част, която като че ли подхожда повече на литературния раздел, то е „Преход в постмодерността“. Обичайно с термина „постмодерно“ означаваме много по-близък до нас отрязък от време, най-общо модерна е следромантичната епоха, а всичко, което я следва, може да получи префиксите „пост-“, „анти-“, „де-“. Така е в системите на познание, които разглеждат смяната на парадигмите в категорийното мислене. Не и в избраната от Александър Феодоров. Опирайки се на колосалния труд на американския семиотик и философ Джон Дийли (John Deely) *The Four Ages of Understanding*, Феодоров проследява идеята за знаковостта като паралелна на тази за философските категории. Успоредният им ход продължава до британските емпирици, след което задълго замира и се

пробужда за нов живот едва с делото на Чарлс Пърс. Оказва се, че е прескочила цялата епоха на модерността, започнала с Декарт и завършила с края на немския класически идеализъм. Постмодерната епоха се отказва от детерминизма и картезианския принцип за универсално усъмняване, но това, което я прави „пост-“, е настъпилото с Дарвин еволюционно мислене. За пълното ѝ разбиране е добре да не се подминава разликата, която прави докторантът между установения термин „постмодернизъм“ и абстрахирания „постмодерност“, който е предпочетен. Постмодерността е по-едро означаване, към което се отнася възраждането на теорията за знаковостта. Новото разбиране за света дотолкова променя представите за възникване и прогрес, че се налага създаването на концепции за достоверност и сфери на приложение, така Пърс сътворява *фалибилизма*, според който няма крайни истини и резултати, а само хипотези – приближения, развити в общности от изследователи. Тези характеристики на постмодерната епоха са безспорно доказани от Дийли и убедително представени от дисертанта. Те биха били непохватими, ако беше привлечен и материал с опониращи хипотези. Вярно е, че това не би било лесно, доколкото Пърс е холистичен философ и противоречащата теория е редно да е също така всеобхватна, но по онова време другата основна традиция – на немската класическа философия – не познава семиотичните доктрини, а и като цяло е концентрирана, както впрочем и теориите на Пърс, върху преодоляването на Кантовия трансцендентализъм. Липсата на опонираща теза освобождава енергия и изследователски писти пред Александър, който стига до приноси в представянето на зараждащия се прагматизъм. Докторантът не просто изрежда факти около възникването на течението, но се стреми и да го контекстуализира. За тази цел Феодоров използва композиционна новост, която е помогнала много – той не полага прагматизма в руслото на съвременната му философия като „матрешки“ една в друга, а се съсредоточава върху прехвърлянето на отношения между двете отвътре-навън. Започва с дейността на основания през 1872 г. в Кеймбридж, Масачузетс „Метафизичен клуб“ като инкубатор на прото-прагматизъм и идеите на неговите членове, между които са Пърс и Джеймс. Отхвърлянето на традиционния подход приковава вниманието както с иновативността си, така и с много по-близкото проследяване на непосредствените влияния върху доктрината. Тук е и първият принос на Александър Феодоров към теоретичното мислене в България – представянето на шотландския мислител Александър Бейн и на останалите членове на „Метафизичния

клуб“, повечето от които дори не са философи. В цялата дисертация тази тенденция е спазвана. Макар и в резюме, Феодоров разкрива огромния потенциал в идеите на непознатия Джон Поансо, използвани са тезите на също така слабо известни в България автори като Уилфрид Селарс, Луис Менанд, Куайн, Хилари Пътнам, Корнелис Де Ваал, Дъглас Андерсън, Флойд Мерел, Сюзан Хаак и още много. Когато рамката, зададена от книгата на Дийли, изчезва, Феодоров прави следваща крачка – показва прагматизма в наши дни със споровете, претенциите и влиянията му.

Възприемайки описаната композиция като структурна, Александър я следва и в основните две части на труда си. Семиотичният прагматизъм не е само метод – сбор от правила и постулати от една система, която наблюдава друга например литературна теория, дял от философията или от изкуствата. В същността му е заложено разбирането, че той не е „друго“ по отношение на наблюдаваното, а онова, спрямо което обектът се оттласква, за да бъде изучаван. Отношението между тях е същинското поле за изследване. Новото познание променя както обекта, така и подхода към него, изводите са оповестено вероятни, а не категорични, уловими в категории и знакови системи. Пърсовите категории са есенциални отношения, налични във всеки познавателен акт. Така докторантът няма нужда от литературни проби, за да развие прагматистка теза за метафора, тя се съдържа в концепцията за „Първичност“; не са нужни аргументи от етиката, за да създаде теза за норма, нормата е абстрахирана „Вторичност“, а навикът – „Третичност“. Извлечените според този есенциален принцип хипотези са универсално приложими в изкуството, науката и всекидневието. Това разбиране се разгръща на семиотично ниво в дисертацията, без да се назовава, то спестява на автора усилия, за да се концентрира върху новия метод.

Научната коректност на дисертанта заслужава специално изтъкване. Когато споменава явление, теза или дори само термин, Феодоров се спуска до корените му, проследява влиянията и потенциала му – тази съвестност може би също идва от разбирането на Пърс, че родената веднъж идея никога не претърпява пълен крах. За да завърши с най-важното обобщение по темата, ще спомена концептуализирането ѝ от самия дисертант: „Как познаваме литературата чрез прагматизма и семиотиката?“ и „Как познаваме света прагматистки чрез литературата?“. Този двояко поставен въпрос синтезира изследването в неговия най-важен аспект – на единоръчната природа на познанието в логически пропозиции и в художествени модели. Нито веднъж Александър не губи от очи зададения

въпрос. Така, когато стига до концепцията за навик, той не се задоволява с обяснение на функцията му, а представя разбиранята на Джеймс и на Пърс за най-важните му елементи, ефектите, превръщайки се в един от малцината учени, разработвали този въпрос. С други думи, Александър прилага по отношение на цялата си дисертация прецизност, характерна за съчинение върху частен проблем.

С коректност са пропити разсъжденията му както за живота на Пърс, така и за логическите му разработки: за еволюционната същност на мисленето и последиците от това; за категориите като най-важна част от делото му; за обективния идеализъм; за навика, нормата и прагматизма. Бих извел прецизността до втора най-важна характеристика на труда на докторанта, с верността и проверимостта на твърденията му като първа. Личи респектът на докторанта от делото на Пърс като едно цяло, съставено от системи, зависими една от друга. Откъдето и да се подхване Пърс, всичко се разлюлява „до върха“, това е причината този философ да не може да бъде изучаван донякъде, а само добре или никак. Така навсякъде, където Александър представя хипотези, концепции или схеми, той прави, в повечето случаи успешно, крачка към по-дълбоко разбиране или дори към своя трактовка. Така е в графиките за знаците, където схемите му са по-прегледни от традиционните, като в тази за десеткласното делене е добавил буквени означения за категориите, а графиката за прехода на категориите е значително подобрена с улеснения за разбиране. Може би най-респектиращото постижение на Александър е заговарянето за първи път на български език за най-сложното делене при Пърс – на 66-те класове знаци, което се прилага от малцина пърсианци по света. Още в първата част Феодоров поставя основите на пространен анализ на ключовата за прагматизма теза за навика като мисловен интерпретант; по-късно ще свърже разсъжденията си с тезата за „изтощен разум“, където също ще добави приносни заключения. Както навсякъде, и тук той е започнал от древните, при това е попаднал на характерни пасажии от диалозите на Платон и учението на Аристотел, които са сред източниците и на самия Пърс, за да стигне през схоластицизма на Дънс Скот до британските емпирицисти, с акцент върху Хюм.

С изненада започва и преходът между двете основни части на дисертацията – с включване на сюжет от Борхес. Александър успоредява идеята за лабиринт с тази на Пърс за безкраен семиозис. Всъщност преходът е започнал доста преди края на първата част с точно позоваване на Аристотел и Пърс и с оригинални хрумвания от малко известни

съвременни автори. Едни от най-сполучливите текстове от дисертацията са „сглобките“ между отделните параграфи, включващи резюмиращ пасаж за извършеното и гравитиращо заговаряне за предстоящия обект на изследване. В тази „сглобка“ Александър говори за „сциентизирането“ на литературата и за неопрагматизма на автори, обявяващи се против общото теоретизиране. При прегледа на по-литературно пригодните клонове на семиотиката той анализира отношението между реално и ментално – нещо, което е изпробвал в предишни части. Това, към което трудът се прицелва, отново учудва. Този път Александър се заема с вторичните моделиращи системи на Ъкскюл (баща и син), Томас Сибиък и Юрий Лотман. Екипиран с техните теории, Феодоров подхваща една от най-обаятелните тези на Пърс – за играта на вдъхновение, която вероятно ще се превърне в негова ниша за бъдещи изяви. Това е теоретично най-свободната и артистична теза на Пърс, в която той загръща цялостната си философия. С чудесно хрумване Александър увенчава разсъжденията си накрая – изборът на уместен литературен пример. „Играта на стъклени перли“ представлява фина знакова структура, която е предизвикателство и възможност за изява на достигнатите анализаторски умения. Точно както и в романа, Александър показва изплуването на семиотиката на Пърс от обаятелната игра на *Magister Ludi* Йозеф Кнехт, за да потвърди извода за безкрайната трансформация на понятия и реалии едни в други в порива им към издълбаване на емоционални и мисловни навици.

Представих възлови моменти от дисертацията с цел да открия тяхната оригиналност. В автореферата те са изложени повече от скромно. Авторът е заживял с тях и му е било трудно да ги отдели от цялостния текст. Затова си позволих да го допълня, а въз основа на изложеното заявявам, че ще гласувам положително за присъждането от почитаемия научен съвет на образователната и научна степен „доктор“ на Александър Николаев Феодоров. С дълбока убеденост призовавам уважаемите колеги да направят същото.

С уважение:

София, 20. 01 2017